

NUMMER 4 • JAARGANG 35 • DECEMBER 2025

De Graver

HISTORISCH PUTTEN

Vier uw feest of evenement
in sfeervolle zalen

W: www.deaker.nl

E: info@deaker.nl

T: 0341 351 887

SAMEN ZIJN WE TOEKOMSTBESTENDIG.

Moore MKW heeft als accountancy- en adviesorganisatie alles in huis voor de ondernemer van nu. Met meer dan 1000 medewerkers op 19 vestigingen in Nederland, en ons internationale netwerk Moore, adviseren wij ondernemers bij alle vraagstukken waar zij mee te maken krijgen. Onder het motto 'Samen Toekomstbestendig' willen we bijdragen aan persoonlijk geluk, zakelijk succes én onze samenleving.

Accountants
Adviseurs

Midden Engweg 27
3882 TS Putten
T.+31 (0)3 41 35 70 44

Wij stoppen er
graag onze energie in!

- ▶ Gemakkelijk betalen met uw pinpas.
- ▶ 24 uur per dag, 7 dagen per week.
- ▶ Leaserijder? Bij ons kunt u ook met de Travelcard en Multitankcard tanken.

Altijd voordelig
een volle tank!

BRANDSTOF GAS OLIE

Ambachtstraat 16 | 3882 BB Putten | 0341-36 99 00 | www.gulikerputten.nl

Inhoud

Van het bestuur	4
Kort nieuws & lezersberichten	5
Het Putter Stoomgemaal: uniek erfgoed	6
Recept: Jan-in-de-zak	9
Lezing te Huize Bijstein: De 46 van het Rademakersbroek	10
Museumboerderij Mariahoeve	13
Museum De Tien Malen	15
Terugblik Najaarsbijeenkomst: Presentatie Evert de Graaf	16
PCEP	19
Geef deze gezichten een naam: aflevering 86	20
Putters praoten	23
Monumentencommissie Putten	26
Van de penningmeester	28
Grafveld op het Huinerveld - J. van de Kraats	30
Colofon	39

Op de cover: Het Putter Stoomgemaal, Arlersteeg 30 (Foto: Jibbe van Bekkum)

H. van Hunen

SERVICE OP NIVEAU KRIJGT U
BIJ ONS AL 85 JAAR KADO

SCHERPE PRIJZEN!
GRATIS BEZORGD!
EIGEN TECHNISCHE DIENST!

Bakkerstraat 17 - Putten - Steenstr.11 Arnhem - www.vanHunen.nl

Van het bestuur

Bij het verschijnen van deze uitgave van De Graver is het einde van 2025 al weer in zicht. Een jaar waarin we in ons land tachtig jaar vrijheid mochten vieren. We zijn ons er meer dan ooit van bewust dat onze vrijheid sinds de Tweede Wereldoorlog niet eerder zo bedreigd is geweest als juist dit jaar.

In deze vrijheid is er in het afgelopen jaar veel werk gedaan. Namens het bestuur danken we, zonder alle mensen bij naam te noemen, al onze vrijwilligers die zich jaarlijks onbezoldigd inzetten voor het werk van het PHG en de instandhouding en het behoud van de geschiedenis van ons mooie dorp Putten. Daarnaast zijn we blij dat we stappen hebben mogen zetten in de verdere uitbouw van de samenwerking met onze partners: de erfgoedpartijen in het Platform Cultuurhistorisch Erfgoed Putten (PCEP), het VVV en de gemeente. En niet te vergeten danken we onze trouwe donateurs en Vrienden van De Mariahoeve en De Tien Malen voor hun onmisbare financiële steun.

Namens het bestuur mochten Aart van de Mheen en ondergetekende, met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen in 2026, de fracties van de lokale partijen bezoeken om het werk van het PHG en het PCEP bij hen onder de aandacht te brengen. Uit de reacties bleek grote betrokkenheid bij alle politieke partijen en waardering voor het werk van het PHG. Wij hebben er alle vertrouwen in dat we het belang van ons werk en het erfgoed gaan terugzien in hun partijprogramma's.

Last but not least feliciteren wij onze voorzitter Jan van den Hoorn die op 2 oktober jl. uit handen van onze burgemeester H.A. Lambooy de erespeld van Putten kreeg opgespeld. Jan ontving de erespeld voor zijn jarenlange tomeloze inzet voor de Puttense gemeenschap.

In dit nummer van De Graver treft u, zonder alle artikelen bij naam te noemen, bijdragen aan van onder andere onze gewaardeerde historicus Jan van de Kraats over Merovingisch Grafveld Huinerveld, een interview over het Putter Stoomgemaal en bijdragen van de beide musea.

Wij hopen in het komende jaar samen met u voortvarend met al onze plannen verder te gaan, want het PHG is actief, enthousiast, betrokken en springlevend!

Tot slot wenst het bestuur u alvast goede en gezegende feestdagen. ■

Met vriendelijke groet,

Johan Grift
Vicevoorzitter

ERESPELD GEMEENTE PUTTEN VOOR JAN VAN DEN HOORN

Na afloop van de razziaherdenking op 2 oktober 2025 ontving onze voorzitter Jan van den Hoorn tijdens de bijeenkomst van Stichting oktober 44 uit handen van burgemeester H.A. Lambooy de Erespeld Gemeente Putten. Deze onderscheiding is een erkenning voor zijn jarenlange inzet voor het behoud van de Puttense geschiedenis en cultuur.

Jan van den Hoorn is eveneens voorzitter van Stichting oktober 44. Als oud-docent Duits onderhoudt hij internationale contacten met Duitse herdenkingsplaatsen. Ook bij de Mariahoeve mag hij de voorzittershamer hanteren, en bij bijeenkomsten met de vrijwilligers spreekt hij hen in het Puttens dialect toe.

Tijdens de uitreiking in De Aker kreeg hij een staande ovatie van jong en oud: een teken van grote waardering vanuit de Puttense gemeenschap. ■

VORMGEVER GEZOCHT!

Ben jij creatief, heb je oog voor detail en gevoel voor geschiedenis? Dan zijn wij op zoek naar jou!

De Graver, het kwartaalmagazine van het Puttens Historisch Genootschap, zoekt een vrijwillige vormgever!

Wat ga je doen?

Je verzorgt de opmaak van het magazine (per editie 24–32 pagina's) in Canva op basis van (aangeleverde) teksten en beeldmateriaal. Je werkt samen met de redactie en denkt mee over inhoud en uitstraling.

Wij zoeken iemand die ervaring heeft met Canva (of dit wil leren) en 4x per jaar de opmaak wil verzorgen. Je werkt graag samen en je draagt lokaal erfgoed een warm hart toe.

Wij bieden creatieve vrijheid en samenwerking in een enthousiaste redactie. Daarnaast krijg je het lidmaatschap van het PHG cadeau!

Meer informatie of interesse?

Mail naar graver@phg-putten.nl – we maken graag kennis! ■

Uniek industrieel erfgoed

HET PUTTER STOOMGEMAAL

Tekst: Monique Met

Beeld: Eigen archief/Jibbe van Bekkum

We gingen in gesprek met Willem van de Klok die sinds 1980 in de oude machinistenwoning woont en (samen met zijn vrouw Marja) eigenaar is van het Putter Stoomgemaal. Het Putter Stoomgemaal is sinds 1976 een rijksmonument. Ooit waren er meer dan 750 stoomgemalen in Nederland. Op dit moment is het Putter Stoomgemaal aan de Arlersteeg één van de nog slechts negen werkende stoomgemalen in Nederland.

BESCHERMING TEGEN DE ZEE

De Arkemheense polder ontstond vanaf de 8e eeuw toen boeren en landeigenaren begonnen met het ontginnen van het moerassige gebied langs het voormalige Almere. In 1356 schonk hertog Reinald III van Gelre aan de bewoners van Putten en Nijkerk het recht hun gronden, toen bekend onder de naam Erckemehen (nu Arkemheen), te beschermen tegen het zeewater door middel van een dijk. De lengte van de dijk was ruim 10 km en werd gelegd tussen wat tegenwoordig bekend is als de Laak (bij Nijkerk) en de Schuitenbeek (bij Putten). Door de aanleg van de dijk en keersluizen werd het mogelijk het land te gebruiken voor landbouw en veeteelt, maar het bleef kwetsbaar voor wateroverlast vanuit de zee en regenval.

BESCHERMING TEGEN REGENWATEROVERSCHOT

Om de waterstand beter te regelen, werd in 1885 het Putter Stoomgemaal gebouwd. Dit gemaal verving het windgemaal dat onvoldoende capaciteit had. Met behulp van stoomkracht kon het overtollige polderwater naar de Zuiderzee worden afgevoerd, waardoor het land droger en beter geschikt voor de landbouw werd. Het Putter Stoomgemaal speelde daarmee een cruciale rol in de waterbeheersing en landbouwontwikkeling in het Puttense deel van de Arkemheense polder.

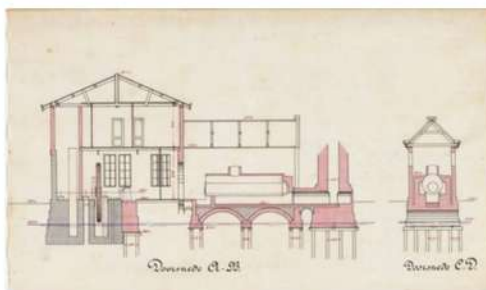
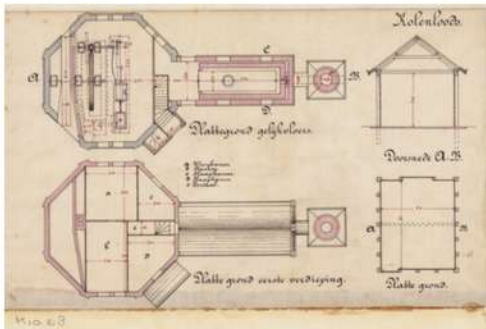
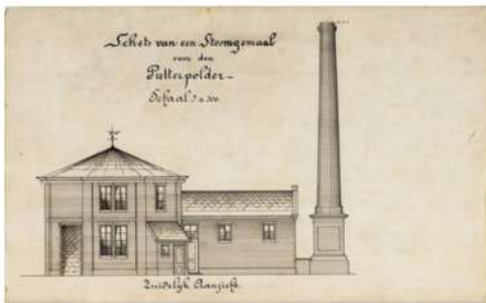

Het Stoomgemaal ca. 1940

HOOFDELIJKE ONDERHOUDSP LICHT

Al in het jaar 800 zijn bewoners begonnen met het ontginnen van de moerassige grond. Van inpoldering was toen echter nog geen sprake en het gebied overstroomde geregeld. Pas in de veertiende eeuw (1356) kregen bewoners van Putten en Nijkerk dijkrechten en het recht om hun gronden te beschermen tegen het zeewater door middel van een dijk. Eigenaar van de dijk was het waterschap, dat bestond uit alle eigenaren van het grondgebied achter de dijk, afkomstig uit Putten, Harderwijk en Nijkerk.

Ontwerptekening Putter Stoomgemaal met de machinistenwoning boven de machinekamer in de onderbouw van het af te breken windgemaal.
Dit ontwerp is niet uitgevoerd.

windmolen. Het Putter Stoomgemaal (1886 in bedrijf) kon – goed op stoom – maar liefst 60.000 liter per minuut afvoeren. Ruim 85 jaar heeft het stoomgemaal het waterpeil in het Puttense deel van de Arkemheense polder op het juiste peil gehouden, totdat deze in 1971 werd vervangen door een elektrisch gemaal.

Grote landeigenaren (waaronder de Kelnarij van Putten), maar ook kleinere boeren. Velen van hen waren in de twaalfde en dertiende eeuw na verwoestende stormen en overstromingen al verhuisd naar hoger gelegen gebieden, maar bezaten nog wel grond achter de dijk en waren dus verantwoordelijk voor het onderhoud hiervan, naar rato van het aantal morgens dat zij bezaten. Een morgen is een oude oppervlaktemaat en geeft aan wat twee paarden in een ochtend konden ploegen. De precieze grootte is daardoor streekgebonden; van zijn opa (Aalt van de Klok) leerde Willem van de Klok dat er 600 roedes in een morgen gingen en dat een roe (ook wel roede genoemd) 16m² groot was. Voor het afwateren van de landerijen in de polder zijn tussen 1531 en 1776 acht keersluizen in de dijk aangelegd die met laagtij automatisch opengingen. Bij vloed werd de deur weer automatisch dichtgedrukt waardoor het zeewater buiten bleef.

WINDGEMALEN EN STOOMGEMALEN

Het systeem van natuurlijke afwatering en lozing functioneerde onvoldoende in periodes van hevige regenval of juist bij langdurige droogte, ook door het verschil van hoogte en de toenemende toestroom van omliggende hogere gronden als gevolg van ontginningen. Afwatering op natuurlijke wijze op de toenmalige Zuiderzee werd steeds lastiger. In 1863 werd voor de afwatering van het lager gelegen Nijkerkse deel van de polder het windgemaal 'Hertog Reijnout' gebouwd. Het windgemaal werd in 1882 vervangen door een stoomgemaal met dezelfde naam dat in 1883 in bedrijf ging. In 1874 werd een windgemaal geplaatst in het hogere Puttense deel van de polder (de polder is in tweeën gedeeld door de Arkervaart), dat ook steeds vaker te maken kreeg met wateroverlast als gevolg van de ontginningen van de hogere woeste gronden. Elf jaar later (1885) is het Putter Stoomgemaal gebouwd op de fundamenteën van de afgebroken

Mannus Schuurhuis (rechts) was machinist van 1910 tot 1956.

Het gemaal ca. 1960

GEEN RUILVERKAVELING: OORSPRONKELIJK LANDSCHAP

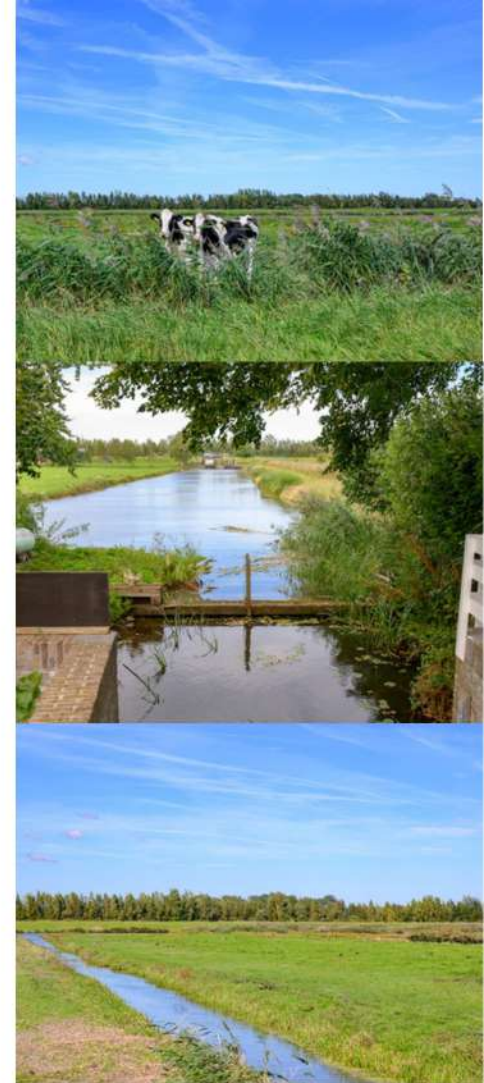
Van oorsprong is het gebied een delta: laaglandbeken van de Veluwe en de Gelderse vallei mondden in onze omgeving uit in de voormalige Zuiderzee. Na de afsluiting daarvan werd het brakke gebied een zoetwaterdelta. Het had weinig gescheeld of ook de Arkemheense polder was door ruilverkaveling op de schop gegaan. Het voorstel haalde het echter in 1958 niet. Boeren stonden wantrouwend tegenover het voorstel om percelen (die versnipperd waren na eeuwenlange erfdeling) te ruilen, ook uit angst voor hoge kosten. Het plan voor ruilverkaveling werd in 1958 dan ook met meerderheid van stemmen weggestemd, dit tot groot ongenoegen van de toenmalige burgemeester van Nijkerk, de heer Hoekstra. Doordat boeren tegen het geplande project stemden, is de oorspronkelijke, eeuwenoude polder (met kleine kavels, sloten en kreekjes) nog grotendeels intact is gebleven.

WATERSCHAP

Het waterschap is de oudste democratische vorm van bestuur in Nederland. Het waterschap werd bestuurd door de dijkgraaf, de heemraden en de eigenaren van de grond, de ingelanden genoemd. De machinist van het stoomgemaal (die tevens stoker was en soms werd bijgestaan door een hulpmachinist) was in dienst van het waterschap. Het gemaal in Putten draaide niet 24/7. In droge periodes werd het gemaal uitgezet en ook in de winter lag deze tweejaarlijks twee weken stil voor het keuren van de ketel die gestookt werd op kolen. Om een indruk te geven van de benodigde hoeveelheid kolen: op draaidagen draait het gemaal van 11.00 tot 16.00 uur en wordt circa 350 kilo kolen verbruikt (inclusief het zogenaamde voorstoken).

KNAP STAALTJE TECHNIEK

Het Putter Stoomgemaal heeft zowel een belangrijke cultuurhistorische als educatieve waarde. Het gemaal vertegenwoordigt een belangrijk stuk geschiedenis van het Nederlandse waterbeheer en brengt de techniek van vroeger in beeld. Uniek industrieel erfgoed en een knap staaltje van techniek. 'Het verleden heb je nodig om in het heden te kunnen leven', aldus Willem van de Klok. 'Zonder ons hechte, enthousiaste team van vrijwilligers zouden we dit gemaal niet werkend hebben gekregen en tot op de dag van vandaag zijn zij onmisbaar voor het onderhoud van het gemaal en de ontvangst van en uitleg aan de bezoekers op de speciale draaidagen.' ■

Meer informatie over het Putter Stoomgemaal vindt u op www.putterstoomgemaal.nl

Recept

Jan-in-de-zak

BAK BROOD ZONDER OVEN!

Door: Bertha van Renselaar

INGREDIËNTEN

- 300 gr. bloem
- 20 gr. (verse) gist
- 2 dl. lauwe melk
- 1 ei en een mespuntje zout
- 100 gr. rozijnen
- 75 gr. krenten (laten weken)

HANDIG! Het deeg wordt niet gebakken in de oven, maar langzaam gaar gekookt in een pan water. Je hebt er dus geen oven voor nodig, alleen enkele uren tijd!

BEREIDINGSWIJZE

Leg een linnen doek (theedoek) in een pan koud water en zet een grotere pan met water op om te verwarmen.

Doe de bloem in een kom en maak een kuiltje voor de aangengende gist en de lauwe melk. Voeg ook het ei en zout toe en kneed dit door elkaar. Daarna kunnen de rozijnen en krenten door het deeg. Als het deeg loskomt van de kom, maak er dan een bol van en bepoeder het met wat bloem. Zet het dan een half uur afgedekt op een warme plaats om te laten rijzen.

Haal de linnen doek uit het water en wring hem uit en strooi wat bloem op het midden van de doek. Leg de bol deeg op de doek en knoop het losjes vast zodat er een royale zak ontstaat. Leg dit in het warme water en kook het ononderbroken anderhalf uur. Spatel het geheel om in de pan en laat het nog een uur koken. Haal het geheel uit de pan en snij het in plakken.

Eet smakelijk!

TIP!

Lekker met boter
en/of stroop!

LEZING TE HUIZE BIJSTEIN

Een brug van herinnering tussen Varsseveld en Putten

Tekst: Marieke Grift

Beeld: Zie bronvermelding bij foto

Wie vandaag langs de Nijkerkerstraat rijdt, ziet het nog staan: Huize Bijstein, een statig landhuis met luiken in Veluwse kleuren, omringd door oude bomen en een weids gazon. In de jaren dertig is dit niet zomaar een huis, het is de ambtswoning van burgemeester Mathieu Lambert van Geen en zijn gezin.

In de lente van 2025 vond op deze sfeervolle locatie een bijzondere bijeenkomst plaats: een lezing over de executie van "De 46 van het Rademakersbroek". Onderzoeker Kirsten Zimmerman verweeft in haar verhaal de geschiedenis van de familie Van Geen met de gebeurtenissen in Varsseveld op 2 maart 1945. Op die noodlottige dag worden 46 mannen uit heel Nederland aan het Rademakersbroek gefusilleerd. Hun dood is een represaillemaatregel voor het ombrengen van vier Duitse militairen door verzetsgroep De Bark.

Bijzonder tijdens deze lezing was de aanwezigheid van de resp. kleinzoon/neef van Mathieu Lambert en Henri. Zijn aanwezigheid gaf de middag een persoonlijke lading: de geschiedenis die vaak alleen in boeken wordt verteld, kreeg een gezicht, een stem en een familielijn die heden en verleden met elkaar verbindt.

EEN BURGEMEESTER EN ZIJN ZOON

Op 15 juni 1921 wordt in Waardenburg een zoon geboren: Hendrik Gerard (Henri) van Geen. Zijn vader, jonkheer Mathieu Lambert van Geen, oud-luitenant ter zee eerste klasse, en zijn moeder jonkvrouw Constantia Jacoba van Holthe tot Echten trouwen in de zomer van 1919. Wanneer vader Mathieu in 1927 wordt benoemd tot burgemeester van Putten, verhuist het gezin naar de Veluwe. Vanaf dat moment is Huize Bijstein niet alleen het bestuurlijke, maar ook het morele hart van de familie.

GEZIN IN VERZET

Met het uitbreken van de oorlog verandert alles. In de zomer van 1941 wordt burgemeester Van Geen door de Duitse bezetters ontslagen; volgens hen had Putten op 29 juni te openlijk de verjaardag van prins Bernhard gevierd. Vanaf dat moment leeft Van Geen, ironisch genoeg, ondergedoken in zijn eigen huis. Volgens de familie verhalen waren de ingekwartierde Duitse officieren - min of meer - op de hoogte van het onderduiken van Van Geen en knepen zij een oogje toe.

Hendrik Gerard (Henri) van Geen
Bron: de46vanhetrademakersbroek.nl

Ondanks de aanwezigheid van de bezetter blijft Bijstein een centrum van activiteit. Onderduikers en neergestorte piloten vinden er een veilige (tijdelijke) haven. De kinderen Van Geen nemen zelf ook deel aan het verzet: ze vervoeren berichten, wapens en zelfs radiozenders. Alleen de jongste dochter blijft buiten het gevaarlijkste werk. Naarmate de oorlog verstrijkt, groeit Henri's verzetswerk uit tot meer dan koeriersdiensten. Hij sluit zich aan bij de Raad van Verzet, een landelijke koepel van verzetsgroepen. Volgens zijn vader handelde hij 'uit vaderlandsliefde en haat tegen de onderdrukker'.

De lezing vond plaats in de prachtige centrale ontvangstruimte van Huize Bijstein, aan de voet van de imposante trap. Aanwezigen kregen daarna de mogelijkheid om een kamer op de bovenste verdieping te bezichtigen, waar tot op de dag van vandaag een verborgen ruimte aanwezig is. Dit was één van de plekken waar men zich kon verbergen voor de bezetter.

Bron foto's: Funda

PUTTEN IN DE STORM

In de loop van 1944 werkt Henri samen met de groep rond Arend Dunnewind, de zoon van de stationschef. Ze voeren opdrachten uit voor Berend Dijkman, alias Piet van de Veluwe. In de zomer neemt Henri kort de leiding over, totdat de ondergedoken politieman Ab Witvoet hem opvolgt.

Op 30 september 1944 onderneemt de groep een overval op een Duitse auto met officieren. Henri is daar die avond niet bij. De gevolgen zijn echter desastreus: een verzetsman en een Duitse korporaal komen om. En de dag erna, op 1 oktober 1944, slaat de bezetter keihard terug: de Razzia van Putten is een feit. Meer dan 660 mannen worden weggevoerd, slechts 49 keren terug. Meer dan honderd huizen gaan in vlammen op, het dorp verandert in een rokende ruïne. De herinnering aan die zondag drukt zich voorgoed in het collectieve geheugen van Putten.

ARRESTATIE EN VERRAAD

Slechts weken later, op 9 november 1944, worden Henri van Geen en zijn vriend Eduard Rengers Hora Siccama - oftewel 'Wiete', de verloofde van Henri's zus Cocky - gearresteerd omdat zij zich niet hebben gemeld voor de Arbeitseinsatz. Beiden worden opgesloten in Kamp Amersfoort. Henri's zus Cocky werd al op 5 november 1944 opgepakt. Na maanden van zware verhoren wist zij in februari 1945 te ontsnappen.

Eind januari 1945 haalt de Sicherheitsdienst (SD) Henri en Wiete terug naar Apeldoorn. Na het verhoor van verzetsman Luther Kortlang uit Ermelo komt de SD erachter dat Huize Bijstein een schuilplaats voor piloten is geweest. Tijdens het transport naar Apeldoorn proberen Henri en Wiete te ontsnappen. Er volgt een worsteling; Wiete wordt dodelijk getroffen en overlijdt een dag later. Henri wordt overgebracht naar de Kruisberggevangenis in Doetinchem, waar hij als 'Todeskandidat' wordt geregistreerd.

'TODESKANDIDAT'

Een Todeskandidat was in de Tweede Wereldoorlog een gevangene onder het nazi-regime die op een lijst stond om als vergeldingsactie te worden gefusilleerd na een aanslag door het verzet. Willekeurige gevangenen die werden doodgeschoten om de nazi's snel wraak te laten nemen op de bevolking, vaak bij de plek van de aanslag.

DE 46 VAN HET RADEMAKERSBROEK

Op 2 maart 1945 werden 46 mannen zonder proces geëxecuteerd als represaille voor de dood van vier Duitse soldaten. Hun namen staan vermeld op het monument bij Varsseveld, opgericht in 1953. Traumatisch waren deze executies ook voor de familie Kraaijenbrink die op De Tol aan de Aaltenseweg woonde. Op hun akker werden de mannen doodgeschoten. Die zomer groeide het graan op de plaats van de executie hoger dan elders. 'Van dit graan zullen wij niet eten,' sprak vader Evert Jan Kraaijenbrink. Hij bewaarde de graankorrels in een fles.

Deze graankorrels maken deel uit van het monument aan het Rademakersbroek, met een gedicht van Garmt Stuiveling.

**WARM BLOED DOORDRENKT ONZE VELDEN.
EN RIJPER RIJPT HIER 'T GRAAN.
O MOCHT UIT HET OFFER DIER HELDEN.
ZULK EEN OOGST VAN VRIJHEID ONTSTAAN.**

Elk jaar rond 2 maart wordt bij dit monument de fusillade herdacht met inbreng van schoolkinderen uit Heelweg en Lintelo.

Op 2 maart 1945 wordt Henri van Geen, samen met 45 andere gevangenen, door de Duitsers geëxecuteerd bij het Rademakersbroek nabij Varsseveld. Deze moordpartij is een vergeldingsactie voor het doden van vier Duitse militairen door de verzetsgroep De Bark, die in de laatste oorlogsmaanden opereert vanuit een boerderij in De Heurne. Henri is op dat moment pas 23 jaar.

ONTSNAPPING VADER MATHIEU

Terwijl Henri's leven bij Varsseveld eindigt, begint voor zijn vader Mathieu elders een strijd om te overleven. Begin februari 1945 werd hij opgepakt en op 18 maart naar het concentratiekamp Neuengamme overgebracht. Toen de geallieerden naderden, dwongen de Duitsers de gevangenen tot een uitputtende dodenmars van Hamburg naar het Oost-Duitse Gardelegen. Onderweg wist Van Geen samen met enkele medegevangenen te ontsnappen; een ontsnapping die zijn leven redde. De achterblijvers werden door de SS in een schuur opgesloten en levend verbrand, een van de gruwelijkste massamoorden in die laatste oorlogsweken.

Toen de Amerikanen kort daarna het gebied binnentrokken, wilde hun bevelhebber de stad in brand steken als vergelding voor het bloedbad. Van Geen wist hem te weerhouden. "Alleen Duitse officieren steken steden in brand en doden hun tegenstanders uit wraak," hield hij hem voor, "zo handelen Nederlanders en Amerikanen niet." Daarmee verwees hij naar het tragische voorbeeld van de razzia in "zijn" Putten.

TERUGKEER VOL VERDRIET

Op 4 mei 1945 werden de lichamen van de slachtoffers van het Rademakersbroek overgebracht naar hun woon-/geboorteplaatsen. Sindsdien rust Henri van Geen op de Oude Algemene Begraafplaats van Putten. Een jonge man die de prijs betaalde voor zijn overtuiging, en die Putten voor altijd verbindt met Varsseveld. ■

MUSEUMBOERDERIJ Mariahoeve

Tekst: Gerard van Eijden

HARDE WERKERS

Eind september waren de vrijwilligers van de Mariahoeve uitgenodigd voor het jaarlijkse uitje. Daarvoor hebben we tegenwoordig een dubbeldekker nodig want als je aan het tellen slaat in het smoelenboekje, dat Ger Veldhuis trouw bijhoudt, kom je tot bijna zeventig mensen die vrijwillig aan het werk zijn op de Mariahoeve. Een hele club dus!

Het was een gezellige dag. Halverwege de busreis was er een sherrystop waarbij de door Andreas en Marianne gemaakte lunch met smaak werd verorberd. Evenals de al dan niet alcohol bevattende drankjes. Later werden we ontvangen door de vrijwilligers van het Gevangenis museum en de Koloniën van Weldadigheid in Veenhuizen. Een van de gevangenen was destijds Friedrich Christiansen, die verantwoordelijk was voor de razzia in ons dorp in 1944. Je werd niet vrolijk van alle verhalen die de gidsen vertelden. Dat werden we wel, toen we met elkaar het zonovergoten museumterras bezochten. En door een heerlijk en overvloedig diner in een restaurant in Zwolle. Het was een geweldige dag waarbij weer bleek hoe divers ons team van vrijwilligers is, maar ook hoe gezellig we het met elkaar hebben.

Bij ons museum zijn vooral de vrijwilligers die gids zijn, die de bezoekers rondleiden door het museum en ze het prachtige verhaal van de drie gezusters vertellen, degenen die de complimenten krijgen over ons unieke museum. Maar er zijn meer vrijwilligers die actief zijn bij ons. Zo lopen degenen die in de horeca werken het vuur uit hun sloffen om iedereen van een kopje koffie, een high tea of een uitgebreide lunch te voorzien. En druk zijn om alle kopjes, borden en bestek weer schoon te krijgen. Het kan soms, eigenlijk best wel vaak tegenwoordig, ontzettend druk zijn. Met een volle schenkerij en een nog voller terras.

De vrijwilligers die zelden met bezoekers in contact komen en dus ook geen complimenten oogsten voor hun werk, zijn de Harde Werkers. Deze groep harkt het blad, verft de schenkerij, repareert een lekkend dak, maait het gras, maakt het toiletgebouw schoon, snoeit de struiken, zaait de sla, harkt de voortuin. En zo kan ik nog wel een paar alinea's vullen. Dit zijn de stille krachten van het vrijwilligerskorps. Ze komen zelden heel duidelijk in beeld maar als hun werk niet gedaan wordt, ga je ze wel heel erg missen. Zo is Gerie van de Mheen, onlangs benoemd tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau, elke maandagmorgen in touw om de B&B's en de trekkershutten schoon te maken voor de volgende bezoekers. En Andries Nout is samen met Pieter Rienstra degene die ervoor zorgt dat de gidsen de complimenten krijgen over hoe mooi de groentetuin erbij ligt. Zomaar wat namen, maar iedereen van de Harde Werkers verdient zeker onze complimenten!

Daarnaast is er ook nog de Evenementencommissie. De leden hiervan organiseren het Oogstfeest, het Knolletjesfeest en de Ossenmarkt. Zij zaaien het roggeveld in, oogsten de knolletjes en onderhouden de dorsmachine. Alleen hun voorzitter, Ko van Schaik, komt weleens in beeld, maar het echte werk wordt door een grote groep, zelden zichtbare mensen gedaan, die op vrijwillige basis hun tijd en energie erin stoppen.

DANK VOOR DE GEWELDIGE INZET

Al die mensen verdienen het om met een leuk uitje beloond te worden voor hun geweldige inzet. Op zo'n dag wordt duidelijk dat iedereen op zijn eigen wijze de motivatie kan opbrengen om dit werk te doen. De een doet het vanuit interesse in historisch erfgoed. Een ander doet het, omdat het herinneringen oproept uit zijn jeugd op de boerderij. Een volgende doet het, omdat het heerlijk is om lekker buiten bezig te zijn. En weer een volgende vertelt graag het verhaal over mensen die met weinig toch erg tevreden kunnen zijn. Maar iedereen doet het ook, omdat het veel gezelligheid oplevert. In het hokje van de Harde Werkers wordt de koffie in een ongedwongen sfeer gedronken. In de schenkerij is de gezamenlijke afsluiting na weer een drukke dag altijd een hoogtepunt. En in de gidsenvergadering wordt veel besproken, maar bovendien veel gelachen. Kortom we werken bij de Mariahoeve ook en vooral, omdat we het zo leuk hebben met elkaar ■

MANUFACTUREN MAGAZIN
A.v. GANSWIJK
en ZOON
DORPSSTR. 1
TEL: 22 PUTTEN
*Speciale Afdeling Dames Heeren
en Kinderconfectie*

VAN GANSWIJK
DAMES- & HERENMODE
WWW.VANGANSWIJK.NL
SINDS 1840 GEVESTIGD DORPSSTRAAT 1 3881 BA PUTTEN 0341-351424

MUSEUM De Tien Malen

Tekst: Peter Vink

Beeld: Marieke Grift

GROEIEND AANTAL BEZOEKERS

Medio oktober was in het nieuws dat de kleine musea zich mogen verheugen over een toename in de bezoekersaantallen. Als museum De Tien Malen zijn we zo'n klein historisch museum en wij zien die groei ook bij ons dit jaar. Een leuke ontwikkeling.

WISSELEXPOSITIE BEVRIJDING & VRIJHEID AFGESLOTEN

Als u dit leest is de wisselexpositie over de Bevrijding (van Putten)/80 jaar leven in Vrijheid alweer afgesloten. We kunnen terugkijken op een zeer actuele wisselexpositie, die bij velen herinneringen naar boven haalde en gespreksstof leverde over de huidige wereldvrede....

BLIJVEN VERTELLEN

Het blijft altijd wat schuren als je Duitse museumbezoekers – met vakantie – krijgt, die van “niets” weten over oktober '44. Wat vertel je wel en wat niet? Belangrijk is om toch het verhaal te vertellen, maar ook te verhalen over de “verzoening” door de vele contacten na de oorlog, tot op de dag van vandaag. Goed om ook te vertellen dat er mensen waren als Dietrich Bonhoeffer.

WISSELEXPOSITIE 2026

In januari gaan we beginnen met de voorbereiding voor de wisselexpositie 2026 over het leven van Cornelis Jetses, de man van het leesplankje en Aap-Noot-Mies. Maar ook kunstschilder en illustrator van vele kinderboeken en levend in een tijdperk met diverse bekende en minder bekende tijdgenoten zoals Rie Cramer, Bottema, Isings etc. Boeiend om het leven en het werk van deze persoon in beeld te brengen

ALLE GOEDS

Namens alle collega's van het museum De Tien Malen wensen we u alle goeds toe voor het nieuwe jaar 2026. We zullen ons beste beentje voorzetten om u weer een interessant museumjaar in de Tien Malen te bieden. ■

Peter Vink (06-51179335)

Volg ons ook via www.museumdetienmalen.nl

De Kerstexpositie is ook ingericht! Meer informatie hierover vindt u op pagina 18.

TERUGBLIK Najaarsbijeenkomst

BURGEMEESTERSFAMILIE VAN GEEN IN OORLOGSTIJD

Tekst: Marja van de Klok - Schipper

Beeld: archief familie Van Geen / Henk van der Zwaag

TROUW AAN MOREEL KOMPAS

De Puttense razzia van oktober 1944 is algemeen bekend, maar ook vóór die ingrijpende gebeurtenis kreeg het dorp te maken met Duitse represailles. In 1941 werd burgemeester jhr. Mathieu Lambert van Geen door de bezetter ontslagen en gevangen gezet in Kamp Amersfoort, omdat hij zich op Anjerdag – de verjaardag van Prins Bernhard – niet conformeerde aan de Duitse regels. Hij werd vervangen door NSB'er Frits Klinkenberg.

Ook de gezinsleden van burgemeester Van Geen raakten betrokken bij het verzet en bleven, ondanks de dreiging van zware consequenties, trouw aan hun moreel kompas.

PRESENTATIE EVERT DE GRAAF

In de drukbezette grote zaal van De Aker hield het Puttens Historisch Genootschap op donderdagavond 6 november jl. zijn jaarlijkse Najaarsbijeenkomst. De voorzitter, Jan van den Hoorn, opende de vergadering en had enkele mededelingen. Hij introduceerde de bekende Puttense historicus Evert de Graaf, die een lezing over de burgemeestersfamilie Van Geen in oorlogstijd had voorbereid. De Graaf bracht twee gasten mee: Renée van der Schalk en Hally van Geen, die de bijeenkomst extra luister bijzetten.

INDRUKWEKKEND

Evert nam ons mee in het indrukwekkende verhaal van de Puttense burgemeestersfamilie Van Geen, die ondanks alle consequenties standvastig bleef in haar strijd tegen de bezetter. In zijn presentatie passeerden achtereenvolgens de revue: burgemeester Van Geen, zijn vrouw jkvr. Constantia van Geen - van Holthe tot Echten, zijn zoon Henri en zijn dochter Cocky.

Tijdens de oorlog werd burgemeester Van Geen uiteindelijk (maart 1945) opgepakt en weggevoerd naar concentratiekamp Neuengamme, waar hij de ontberingen maar ternauwernood overleefde. Zijn vrouw en kinderen werden eveneens gearresteerd en opgesloten, eerst in de Jan van Schaffelaerkazerne en later in de Willem III-kazerne. Aan het einde van de oorlog werden zij overgebracht naar Kamp Westerbork. Na een 'dodenmars' overleefden ook zij de oorlog.

Dochter Cocky van Geen werd al eerder, op 9 februari 1945, door een spectaculaire actie van het Apeldoorns verzet bevrijd uit de Willem III-kazerne. Zoon Henri had helaas minder geluk: op 2 maart 1945 werd hij bij Varsseveld geëxecuteerd, samen met zijn vriend en zwager in spe, Eduard Rengers Hora Siccama ('Wiete').

v.l.n.r. Alexander, Henri, Cocky, Mat en Liline.

PERSOONLIJKE HERINNERINGEN

Kleinzoon Hally deelde herinneringen aan Huize Bijstein tijdens de oorlogsjaren en de periode daarna. Vroeger werd er weinig gesproken over de pregnante zaken die mensen tijdens de oorlog hadden meegemaakt. Zo was het ook bij zijn familie. Huize Bijstein was tijdens de oorlog een belangrijk centrum van verzetsactiviteiten. Zijn ouders Alexander (Lex) van Geen en zijn echtgenote Annelies Versteegh verleenden er onderdak aan onderduikers en neergestorte geallieerde piloten. Vanuit het huis werden koeriersdiensten uitgevoerd, wapendroppings voorbereid en sabotageacties ondersteund. De kinderen van het gezin, onder wie Anneliese, Lia en Hally van Geen, noemden zichzelf speels maar ook trots de 'Stootgroep', omdat ze actief meehielpen waar ze konden.

Kleindochter Renée van der Schalk sprak met veel gevoel over haar moeder, Cocky, en overige familieleden die zich sterk maakten in het verzet. Renée noemde in het bijzonder de Vrouwenmars, een deportatiemars van april 1945 van kamp Westerbork naar Grijpskerk in Groningen. De 116 vrouwen, in leeftijd variërend van 17 tot 72 jaar, moesten onder barre omstandigheden tientallen kilometers lopen,

gekleed, zonder eten of rust. Onder hen waren drie familieleden: Constantia Jacoba van Geen (moeder, echtgenote van burgemeester), Anneliese van Geen (dochter) en Lia van Geen (dochter uit eerste huwelijk). Deze in kamp Westerbork geïnterneerde vrouwen waren verzetsvrouwen of familieleden van verzetsstrijders. Met de bevrijding nabij, besloten de Duitse bewakers hen als menselijk schild te gebruiken voor hun eigen terugtocht. Op 14 april 1945, vlakbij Grijpskerk, kregen de vrouwen onverwacht te horen: Sie sind allen entlassen!, vrijwel precies op het moment dat de Canadese troepen de streek bereikten. Renée kijkt met dankbaarheid terug en is trots op haar familie.

Graag verwijzen wij u ook naar het boeiende artikel van Marieke Grift elders in deze De Graver 'Een brug van herinnering tussen Putten en Varsseveld', waarin nader wordt ingegaan op verzetsstrijder Henri van Geen en de 46 van het Rademakersbroek.

MUSEUM IN KERSTSFEER

In december 2025 komt het **Historisch Museum De Tien Malen** in kerstsfeer. De wisselexpositie rondom de feestdagen begint een traditie te worden en kan altijd rekenen op grote belangstelling. Deze keer weer in een geheel andere samenstelling!

Vanaf woensdag 10 december 2025 tot en met zaterdag 3 januari 2026 staan er door het hele museum en in de expositieruimte vele mooie en bijzondere kerstgroepen opgesteld. Voor kinderen zijn er diverse activiteiten.

Het thema dit jaar is 'De wereld rond in een Kribbe...'

De expositie wordt verzorgd door Gerdie Badie uit Soest. Sinds 1997 verzamelt zij kerstgroepen en kerststallen. Haar passie begon met het eerste exemplaar uit de Geboortekerk in Bethlehem. De vele groepen die geëxposeerd worden, komen uit haar collectie van ruim 760 kerstgroepen/ kerststallen uit alle hoeken van de wereld.

Onder meer te zien werk van kunstenaar Judith Martha.
Wees welkom en geniet van de mooie en inspirerende kerstgroepen!

OPENINGSTIJDEN:

Openingstijden van 13:00 - 16:00 uur.

Vanaf woensdag 10 december 2025 tot en met zaterdag 3 januari 2026.

Openingsdagen

Woensdag 10 december - zaterdag 13 december

Woensdag 17 december - zaterdag 20 december

Maandag 22 december - woensdag 24 december

Vrijdag 26 december en zaterdag 27 december

Maandag 29 december en dinsdag 30 december

Vrijdag 2 januari en zaterdag 3 januari

Eerste kerstdag, oudejaarsdag en nieuwjaarsdag gesloten.

PLATFORM
CULTUURHISTORISCH
ERFGOED
PUTTEN

PCEP

Tekst: Johan Grift

ONTWIKKELING HISTORISCH CENTRUM PUTTEN, ACHTERSTRAAT 21

Op 2 oktober jl. heeft een gesprek plaatsgevonden over de mogelijke ontwikkeling van een Historisch Centrum aan de Achterstraat 21. Het gesprek vond plaats bij de gemeente. Aanwezig waren de gemeente, Erfgoed Gelderland, Cultuurkust en het PCEP.

Het gesprek verliep in een open en constructieve sfeer. Er is bij de gemeente veel waardering over de wijze waarop de erfgoedpartijen in Putten zich hebben georganiseerd in het Platform Cultuurhistorisch Erfgoed Putten (PCEP). Dit is volgens de wethouder uniek in de regio.

Het vertrekpunt voor het gesprek was het vorig jaar in opdracht van de gemeente opgestelde adviesrapport van Erfgoed Gelderland met daarin een stappenplan voor de realisatie van een historisch centrum. Daarnaast is er een notitie van het PCEP met daarin een concreet voorstel voor een historisch centrum aan de Achterstraat 21. Tijdens het overleg wordt duidelijk dat beide partijen hetzelfde willen, maar dat de planning van het PCEP en de gemeente niet parallel lopen. Daarom wordt afgesproken dat er eerst een projectplan wordt opgesteld en dat voor een solide ontwikkeling van een Historisch Centrum de stappen zoals omschreven in het onderzoeksrapport van Erfgoed Gelderland worden gevolgd. Daarbij zal onderzocht worden waar de stappen in de planning van de gemeente kunnen worden versneld.

Het belang van een goed uitgewerkt projectplan wordt door allen onderschreven. Belangrijk daarbij is dat alle bij het PCEP aangesloten erfgoedpartijen aangesloten en betrokken blijven. De professionalisering van de aangesloten erfgoedorganisaties is een punt van aandacht en maakt onderdeel uit van het stappenplan. Een vitaliteitsonderzoek onder leiding van Cultuurkust daarvoor loopt al.

Afgesproken is dat Karelíen Druíjff van Cultuurkust, cultuurbemiddelaar voor de gemeente, een voortrekkersrol gaat vervullen en het initiatief neemt om een projectgroep samen te stellen en een voorstel voor een projectplan maakt. Daarnaast is het de bedoeling dat Erfgoed Gelderland eveneens betrokken blijft bij de ontwikkeling van het historisch centrum.

De conclusie aan het einde van het overleg was dat alle partijen enthousiast zijn en bereid zijn om zich gezamenlijk in te spannen voor de realisatie van het Historisch Centrum aan de Achterstraat.

Voorgaande ontwikkeling zal door het PCEP met de eigenaar van de Achterstraat, waarmee een prettig en goed contact is, worden gedeeld. ■

GEEF DEZE GEZICHTEN EEN NAAM

Aflevering 86

Tekst: Marco Kleijer

Fotografie: eigen foto's / archiefbeeld

UITGELICHT

In dit deel van "Geef deze gezichten een naam" willen we Lubbertje Versteeg uitlichten. Lubbertje werd op 20 februari 1891 geboren in Uddel uit het huwelijk van Jacob Versteeg en Fennetje Versteeg. Van Lubbertje hebben we 1 pasfoto waarbij zij door 9 personen werd herkend. Lubbertje trouwde op 1 december 1921 in Apeldoorn met Jan Schuiteman.

Hij was een zoon van Evert Schuiteman en Hendrika Berendina Davelaar.

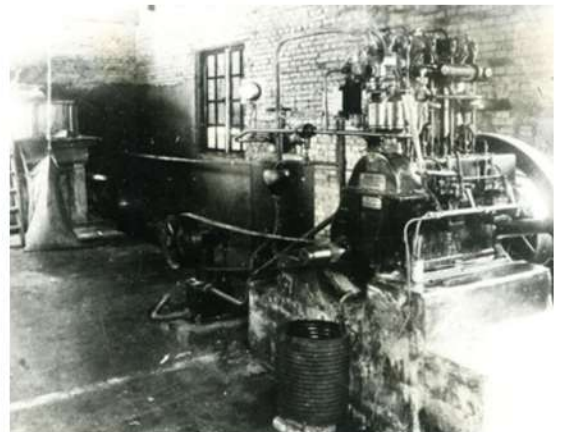
Over Lubbertje en haar man is in de Puttense literatuur al het nodige te vinden. In het boek "Putters en Puttenaren 2" vinden we een uitgebreid verhaal over haar leven. De Broekermolen (de molen van het echtpaar Schuiteman) komt ruim aan bod in het prachtige boek "de Broeker en andere Molens en de fam. van Drie". In dit artikel probeer ik een paar details verder uit te lichten, als aanvulling op de bestaande literatuur.

DE BROEKERMOLEN

Na het trouwen betrok het echtpaar een woning aan de Waterweg 47. Lang hebben ze daar niet gewoond. Jan Schuiteman, ondernemend als hij was, ging samen met Lubbertje in 1922 een nieuw avontuur aan. Gijsbertus van Drie, eigenaar van de Broekermolen, overleed op 19 september 1922. Als gevolg werd de windmolen door de erfgenamen te koop gezet. Twee maanden later werd de molen via een veiling voor 21.000 gulden verkocht aan Willem Pasman, timmerman in Putten. Hij was door Jan Schuiteman ingeschakeld om de molen per opbod aan te kopen. Jan, onbekend met het molenaarsvak, leerde de benodigde vaardigheden van Gerardus, een zoon van Gijsbertus van Drie. Vrijwel direct werden er plannen gemaakt om de productie van meel te verbeteren. Daarvoor werd in 1923 in een nieuw gebouw naast de molen een maalderij ingericht.

MAALDERIJ

Op de foto zien we het interieur van de maalderij aan de Broekermolenweg. Tegen de buitenmuur stond een 2 cilinder hogedruk ruwe-olie-motor gemaakt door de firma Benz & Co (later MWM, Motoren-Werke Mannheim). Dit type motor was waarschijnlijk een RH24Z en produceerde tussen de 20 en 30 pk. Links op de foto zien we de maalstoel waarin zich de molenstenen bevinden. De motor werd via een riemaandrijving gekoppeld met de bovenste molensteen, de loper. De onderste molensteen is de ligger en draait niet.

De looper draait over de ligger, waarbij het graan tussen de twee stenen wordt gemalen. De motor was uitgerust met een groot vliegwiel wat een gelijkmatige aandrijving van de molenstenen mogelijk maakte. De meelzak hangt klaar om het tot meel gemalen graan op te vangen. Het voordeel van een brandstofmotor in een maalderij (ten opzichte van een windkorenmolen) is dat deze altijd ingezet kan worden, ook als het niet waait.

Dit type motor kwam rond 1922 nieuw op de markt en werd aanbevolen om zijn lage brandstofverbruik. Vooral in Duitsland zelf was dit belangrijk omdat het land in een diepe financiële crisis verkeerde. Ook Jan moet voordeel in deze motor gezien hebben en ondernemend als hij was bestelde hij deze motor eind 1923.

In 1929 werden de kap en wieken van de Broekermolen verwijderd zodat alleen een romp overbleef. In 1930 werd een 34 pk elektromotor in de molenromp geplaatst zodat daarmee gemaald kon worden met de molenstenen die nog in de molen aanwezig waren. Op de foto zien we links de molenromp met daarnaast de maalderij, het witte gebouw. Rechts zien we de boerderij met in pandige kruidenierswinkel.

BAKKERIJ

In 1933 werd het plan opgevat om zelf een bakkerij te beginnen en in oktober van dat jaar werd door de Gemeente Putten het verzoek goedgekeurd 'tot het oprichten van een broodbakkerij'. De bakkerij werd "De Hoef" genoemd. In "Putters en Puttenaren 2" lezen we daarover het volgende:

"Lubbertje stond in de winkel. De bakkerij liet ze over aan personeel. In de winkel verkocht ze brood, kruidenierswaren, klompen, touw en nog veel meer. Er was boven een spekruimte om spek te drogen; dat verkocht ze ook. Rijst, vermicelli, suiker, jam werd in het groot ingekocht en dat werd naar behoefte afgevuld in potten of zakken. Lubbertje was een opgeruimde vrouw, maakte makkelijk een praatje."

MOLEN AFGEBRAND

In juni 1935 werd het lot van de Broekermolen bezegeld. Daarover lezen we het volgende in De Harderijker van 28 juni 1935:

"In den nacht van Woensdag op Donderdag heeft zich een geweldig onweer ontlast boven de buurtschap Hoef. Ook in den nacht, die hieraan vooraf ging was dit het geval en waren vele menschen een groot gedeelte van de nacht op geweest. Toen echter deden zich hier geen ongelukken voor. Wel waren enkele paarden hier en daar van angst uit het weiland gebroken. De volgende nacht echter was het nog erger. Omstreeks middernacht, was het vuur niet van de lucht en ratelden de slagen schier aaneen door. Ook de familie J. Schuiteman alhier was, vanwege het weer op. Toen ze meenden dat het iets lichter werd en de bui zoowat over was, deed Schuiteman een ontstellende ontdekking, dat zijn molen, achter het huis in brand stond. Toen hij, houder van de telefoonpost te Hoef, wilde telefoneeren om hulp, bleek de verbinding reeds gestoord te zijn. Vanaf de wachtpost bij de spooroverweg werd toen getelefoneerd om de handspuit uit Putten. Inmiddels had zich reeds veel volk verzameld om en bij de brandende molen. Al jaren had deze molen geen wieken meer. Dus de 'attractie' een brandende molen speelde hier geen parten."

In de molen was een elektrische malerij en verder werd hij gebruikt voor pakhuis. Aan blusschen van de molen viel niet te denken. Meer heel veel bereidwillige en dienstvaardige handen vonden werk te over. Uit verschillende omliggende hokken en schuurtjes moest vee worden uitgejaagd. Vooral veel kuikens. Het duurde niet lang of op meerdere plaatsen was men bezig met nat gooien om uitbreiding van den brand te voorkomen.

Eindelijk kwam de in spanning verbeide motorspuit. Reeds eerder zag men ook vele 'brandmannen' mee helpen waterdragen en gooien. De burgemeester alsmede vele vertegenwoordigers van de 'Heilige Hermandad' waren aanwezig. Toen de spuit eenmaal werkte, was spoedig het pleit beslist. Eén uur was rust en stilte weer genaderd en spoedden de menschen zich huiswaarts, om in eigen gezin een nieuw opkomende bui af te wachten. Ook deze was weer hevig. Daar de molen verzekerd was, kwam de fam. Schuiteman vrij met een grooten schrik en wat materiele schade. Toch moest Donderdagmorgen de spuit nog weer even terug komen door dreigend gevaar."

Tegenwoordig herinnert een eenzame molensteen op het erf van Timmerfabriek De Broekermolen ons eraan dat op die plek ooit een molen heeft gestaan.

VOORWAARTS

Na het afbranden van de molen was er geen tijd om lang stil te staan bij wat er gebeurd was. Binnen een maand werd al een begin gemaakt met het verbouwen van de maalderij. Het puntdak ging eraf en er werd een verdieping bovenop gebouwd.

Op onderstaande foto zien we de verbouwde maalderij. Boven aan de gevel prijkt de naam "Broekermolen" met daaronder het jaartal van de verbouwing, 1935. In datzelfde gebouw zit tegenwoordig aannemersbedrijf G.G. Aalten. Onlangs is het pand verbouwd en ik nodig de lezer uit om eens een kijkje te nemen naar het resultaat. De oplettende kijker zal het gebouw van de oude maalderij van Schuiteman hier zeker in herkennen. Als eerbetoon naar het verleden is ook nu weer een steen met "1935" in de voorgevel gemetseld.

RAZZIA

Het gezin Schuiteman werd tijdens de razzia hard geraakt. Vader en twee zoons werden weggevoerd. Alleen zoon Jacob keerde terug. Daarover lezen we in "Putters en Puttenaren 2":

"Lubbertje Schuiteman bestierde de Broekermolen in Hoef toen haar man Jan en haar twee zoons Evert en Jacob met de razzia

werden weggevoerd. Zoon Jacob overleefde als enige de ontberingen van de concentratiekampen. Hij kwam meer dood dan levens terug. Aan herdenken deed Lubbertje niet. Ze hervatte haar leven en samen met de overgebleven leden van haar gezin zorgde ze voor hun onderneming."

OVERLIJDEN

Lubbertje overleed op 22 januari 1982 op 90-jarige leeftijd en ligt begraven op de Nieuwe Algemene Begraafplaats aan de Engweg in Putten in graf B III 964. ■

Heeft u een vraag of tip voor de rubriek "Geef deze gezichten een naam"?

Neem dan contact op met Marco Kleijer (06-22726857 / marco.kleijer@vrogger.nl)

of Tijs van den Brink (0342-418503 / t.brink1@upcmail.nl)

PUTTERS PRAOTEN

Je maggen 't niet laoten!

Tekst: Vader van Albert de Vries (overleden 2015)

UUT MIEN SCHOOLTIED

A' je een verhaol over vrogger wil vertellen dan moej'ok net als vrogger praoten.

Toen'k zes jaor was mos'k naor de school in Huunen. 'K had 'et geluk da'k mit mien breur en zus kon meegaon. Veur die tied wa'k er een keer éweest veur pokken prikken.

'K had een lange zwarte manchester broek an mit galgen, en ok un zwarte manchester kiel. Lange gebreide zwarte kousen tot an je knie en boven an de kousen, net oender je knie, een kousenband. Die kleren warren émaakt deur un neijster, dat was Joukje van de Brink uut Huunen.

Vrogger ha'j' veul buurtpoadjes wor je van ut één naor 'et aare huus kon. Zo liepen wulie, van ons huus af langs Hannes Hubertse die 'etrouwt was met Mient. Hannes was toe al een oud mannetje die heul gebeugen op een stok leup. Hie kwam heul veul bie oens, want hie kon met z'n vrouw nie' overweg. Vanaf Hannes Hubertse leup d'r un poadje nur de hei. De hei was van 't Harderwieker Weeshuus.

Mien vaor ging daor zo af en toe nog welles plaggen meijen. Over die hei leupen un heleboel poadjes, ok t Huunerkarkpad. Wulie gingen over ut paodje, dat schuun nur de Garderenseweg leup. An je linkerhand stond 'et huus van Elbert van Gaert Otten. Die minsen hadden ok kienders die neur school gingen. En dan krie'je an de linkerhand een groot stuk gresland. An de are kant van de weg was ut nog hei, dat heurde bie Motsegoed. As we an de kruusing kwammen, gingen we rechtsaf de Matseweg op. We kwammen dan op Motsegoed waar de weg tussen 'et huus en de schuur deur leup. Op die boerderie woenden Evert Bos en z'n vrouw Gradda. Zie had een haakmuts op en un matzakken schulk veur. De kiepen die ze hadden leupen los om 'et huus en de schuur heen. Die kiepen verstopten hun eier wel us in de houtwallen. A's wie als schoolkienders zo'n nest met eier vunden, de'en wulie die in oenze pet en brochten die bie Gradda, dan kregen we allemaal een koekje. Soms vertrouwde ze oens niet en dan zei ze: "Jullie hen ze toch niet uut de nesten 'ehaold?"

Bie wienterdag was er op Motsegoed nog heul wat te zien. Tussen Motsegoed en Kloas Mulderie stung een houten schuur en in die schuur stung een dorsmasien. Die ha'n we nog nooit eerder 'ezien. Wie keken a 's 't waore onze ogen uut. Die dorsmasien wur in beweging 'ebrocht deur een rosmeul. Die rosmeul stung buuten de schuur en wurde deur peerden, die almaor rond leupen in beweging 'ebrocht. Ik denk dat Evert Bos en Klaos Mulderie die dorsmasien saomen hadden.

Ik herinner me nog dat de deres van Klaos achter de masien an 't strooi bienden waoren. 'Et volgende huus wor we langs kwammenwasut "pannenhuusje", een heel oud huus. In dat huus woende Fei Bouw. Zie was in de buurt bekend als baakster. Zie was zo te zien een flink wief en was 'etrouwd mit Teun van Panhuus. Noar dat ze zei'en had ie een poos in de bak 'ezeten, verdacht van een meurd in Houtdarp. Ok ging 't verhaol dat hie bie Klaos Mulderie brune bonen had 'essteulen. Laoter zou 'ie tegen Klaos 'ezeid he'n: de bonen he'n lekker 'esmaakt.

A'j ut Pannehuusje 'ehad ha'n zag je een eindje van de weg of een boerderie liggen. Owoende Gies Top [Doppenbarg]. Hie was boer en ok kiepenkoper. Mit de kiepemand veur op de fiets ging hie de boeren langs en donderdags ging hie mit de handel neur Barneveld.

An't eind van de Matseweg kwam je op de Huunerschoolweg. Op de hoek woende Hendrik-oom en Willempje-meu. Die minsen ha'n gien kienders. Ok woende daor Joukje, een zuster van Willempje-meu. Zie was oengetrouwd en was nijster. Hendrik-oom was'n oom van mien vaoder. Umdat ze zelf gien kienders ha'n, ha'n ze vaak schoolmeesters van Huunen in de kost. O'k he'n ze nog twee pleegkinder 'ehad. Eerst Gradus van Asselt en laoter Grietje Andriessen.

Op un stukje gresland van Hendrik op 31 augustus van de Huunerschool uut Koninginnefeest 'ehouwen. Ik mut'er nog an denken da'k mit mastklimme nog een prijs boven uut de mast het 'ehaold. Ik geleuf dat ut un dominospel was.

A'j de hoek van de Huunerschool um was kree'j an je rechterhand ut snoepwinkeltje van Eib. Zie heette Eibertje van de Bosch en was 'etrouwd mit Gaert van Aorend. Veul snoepen was ur in die tied veur ons nie bie, of en toe kreeg je un cent en un enkle keer un vierduitenstuk {2,5 cent}. 't Was vaak nog meuluk um uut te zeuken wa'j nemen zou. Heel toevallg was ur in ut volgende huus ok un winkeltje. Dat neumde wie ut winkeltje van Pien, die was 'etrouwd mit Ties Lightermoet. Gelegenheid um snoep te keupen was ur genug, maar an de centen ontbrak ut.

Van mien eerste klassen up school he'k nie zoveul onthouwen. Ik kwam naost Lub Kieft uut Krachterhuuzen te zitten. In die tied was ur nogal wat onderschied tussen de buurtschappen. Huunen zat nogal hoog in de boom mit z'n eigen. Een klein bietje minachtig worde 'ezeid oh die kommen over de stroat vandaon! Mit "die stroat" worde dan bedoeld de Voorthuuzerstraot. Vriedagsmiddags gingen de deres uut de klas noar handwarken. Dan kregen ze les van Teun van Steeg, dat was un vriegezelle boerendeern, die had un witte driestrookjes muts up. Wullie a's jongens worde dan in oenze klas wat bezig 'ehouwen. Ik denk ur nog vaak an. 'K geleuf dat ut in de darde klas was, dat de meester un poosje weg most. Op de tafel die vur de klas stung zette hie een stoel en toe' zei hie tegen mien dat ik daor op mos gaon zitten. Toe' pakte hie een boek en daor mos ik uut veurlezen, zolang hie weg was. In die tied kwam ur zo af en toe ok un vodde'koper bie de school en die had wat speulgoed bie h'm. A's je dan vodde meebracht mog je wat uutzeuken. Mar in die tied ha'je niet veul voden.

Alles was heel zuunig. In die tied kregen de schoolkienders allemaol pantoffels, want mit klompen op de houten vloer maakte te veul lawaai. Vergeleken mit noen was ut mit de zindelukheid ok niet zo best. Ik denk ok nog wel us an meester van Beek, die de bienaar had van "Peter Pet". Wullie a's jongens hadden niet van zulke schone handen. Hie zei dan: "Piet en Klaas loat je handen effe zien". As ze dan aarg smeerg waren zei hie: "ut lieken wel klauwen van un roofvoegel", en dan mos je neur de pompum je handen te wassen. Ok had hie wel us de geweunte um je dan veur de klas te laoten staon mit je handen umhoog, zodat iedereen ut kon zien. Vertellen kon hie ok goed en altied had hie d'ur wel wat grappigs bie. As hie wat vertelde over Petrus van Amiëns dan zei hie: "Petrus van Amiëns kreeg oengenaodig op z'n pens.

De meeste gedachten uut oenze schooltied hen we over "ehouwen an Meester Jansen. Van h'm kunnen we niks aars as goeie dingen zeêgen, Hie was un echt geleuvig mins, die oens veul "eleerd het. Toen wie an't eind van de zesde klas waren muchten wienog niet van school af. Ut was toe' vur ut eerst da'j zeuven jaor nur school mos. Toe' w'în de zeuvende klas zatten zei Meester Jansen tegen oens: "Jullie moeten allemaal thuus vraogen um een oud biebeltje. Hie bedoelde mit ouwe druk, dat waaren van die raore letters. We mossen van h'm die ouwe druk leren lezen. Daor he'we laoter toch nog gemak van 'ehad. Ok veur de hele buurt het meester Jansen veul goed 'edaon. Daor zou'k nog wel meer van kunnen zeêgen, mar dan wordt 't verhaol veul te lang.

A's wie zoo t'erugkieken, noe 'k oud eworren bin, moek zeêgen da'w un goeie jeugd 'ehad hen. Nie dat ut toe volmaakt was, mar ut was toch un rustige tied. Dat gejaagde wat we noen hen, was ur toen nog niet. De minsen van toe waaren niks beter dan de minsen van noen, mar het levenspatroon was heel aars um eerlijk te wezen. Moe'n o'k zeêgen da we tegenwoordig 'ok wel dingen hen die beter bin dan vrogger. Daor zou je nog wel un verhaol van kunnen maaken. Mar wie denken zoo da'we mit alle veuruutgang en techniekur nie beter op 'erworren bin. Salomo die veul wiezer was dan ik mos ok nog zeukenom un sluitrede te vienden en mit die sluitrede willen we ok mar eindigen.

Prediker 7: 29 uut eerbied in de Staotenvertaolng: 'Alleenlijk ziet dit heb ik gevonden, dat God den mens recht gemaakt heeft, maar zij hebben veel vonden gezocht.' ■

**Orthodontie
praktijk Putten**

**Life is
always better
WITH A
smile**

**Bij orthodontiepraktijk Putten helpen
we je deskundig aan een mooi gebit**

T 0341 353595
E receptie@mijnorthodontistputten.nl
I www.mijnorthodontistputten.nl

**Dorpsstraat 113
3881 BC Putten**

KAPSALON
van den Bor

**Dames en heren salon
Gespecialiseerd in:**

- Krullen, kleuren, knippen
- Haarverlenging/verdikking

**Calcariaweg 33
3881 XE Putten
06-30712317**

kapsalonbor@gmail.com

PUTTEN

Monumentencommissie

Tekst: Bert Klompenhouwer

MONUMENTENCOMMISSIE NU ONDERDEEL ADVIESCOMMISSIE OMGEVINGSKWALITEIT

Afgelopen januari is de oude monumentencommissie van Putten opgegaan in de Adviescommissie Omgevingskwaliteit. Deze nieuwe commissie adviseert de gemeente over erfgoed, inclusief voorgenomen aanwijzingen als monumenten en monumentenvergunningen.

VOORLOPIGE MONUMENTENLIJST

In de gemeente Putten zijn meerdere gebouwen al aangewezen als rijksmonument. Buiten deze gebouwen bevindt zich in Putten ook veel bijzonder cultuurhistorisch erfgoed. Het college van B&W en de raad wil dit erfgoed graag beschermen en doorgeven aan toekomstige generaties. Tot op heden zijn er in onze gemeente nog relatief weinig waardevolle woningen en gebouwen beschermd.

TIJDELIJKE BESCHERMING GEMEENTELIJKE MONUMENTEN

Om die reden is er nu een voorlopige monumentenlijst opgesteld om specifieke woningen en panden te beschermen. Vorig jaar heeft de gemeenteraad hiervoor een erfgoedverordening opgesteld, waarmee zij tegemoetkomt aan de wens van veel inwoners. Op deze monumentenlijst staan de woningen en opstallen die als waardevol worden beschouwd. Om sloop te voorkomen heeft de gemeente een eerste aanwijzing gedaan van karakteristieke panden als gemeentelijk monument. De voorlopige status biedt een tijdelijke bescherming, totdat de gemeente een definitief besluit neemt.

SAMENSTELLING ADVIESCOMMISSIE OMGEVINGSKWALITEIT

Het bestuur van PHG heeft mij voorgedragen als burgerlid voor deze commissie. De commissie bestaat uit vier vaste leden (1 lid van het Gelders genootschap, 1 lid van de gemeente Putten en 2 burgerleden) en incidenteel de welstandsarchitect. Ik hoop in deze commissie op deze wijze, mede namens het PHG, mijn bijdrage te mogen leveren aan de bescherming van een deel van het cultureel erfgoed in Putten.

WERKWIJZE COMMISSIE

Als de gemeente een pand aan wil wijzen als gemeentelijk monument, dan krijgt de eigenaar van dit pand hierover schriftelijk bericht. Vanaf dat ogenblik valt het pand onder de voorbescherming van de Erfgoedverordening. Daarna wordt onderzocht of het pand daadwerkelijk beschermingswaardig is. De eigenaar heeft vanaf dat moment een monumentenvergunning nodig als hij het pand wil verbouwen of deels of geheel slopen. De aangewezen panden hebben zodra de voorbescherming bekend is gemaakt bij de eigenaar een beschermde status.

BEOORDELING PANDEN

Medewerkers van het Gelders Genootschap gaan deze panden in opdracht van de gemeente Putten beoordelen. Dat houdt in: het pand bekijken en de aanwezige monumentale waarden beschrijven. Op basis van de resultaten van het onderzoek en de adviezen van het Gelders Genootschap zal dan definitieve besluitvorming plaatsvinden door het college, na advies van de commissie Omgevingskwaliteit (Monumenten). Inmiddels zijn er al tweeëntwintig panden beoordeeld en besproken en heeft de commissie een advies uitgebracht. Iedere twee maanden komt de commissie bij elkaar om de beoordeling van de panden door het Gelders Genootschap te bespreken.

Op deze wijze hopen we een bijdrage te leveren aan het behoud van het cultuurhistorisch erfgoed dat Putten nog rijk is. ■

Bert Klompenhouwer

Burgerlid Adviescommissie Omgevingskwaliteit

VAKKUNDIG **KWALITEIT** **SERVICE**

Welkom

van den BERG'S
optiek

Kerkstraat 11, 3882 BM Putten
Telefoon 0341-351564
www.vandenbergoptiek.nl

Bezoek ons ook op Facebook

Van de penningmeester

Alle donateurs die eind oktober nog geen donatie hadden overgemaakt, hebben hierover bericht ontvangen. Gelukkig hebben velen daarop gereageerd met een betaling, waarvoor onze hartelijke dank!

Het aantal donateurs staat eind oktober op 680. Ook dit jaar hebben we ons best gedaan om nieuwe donateurs te winnen. In 2025 zijn er 40 nieuwe aanmeldingen en 10 opzeggingen. De ervaring leert dat men zichzelf niet zo snel aanmeldt, maar als je de mensen aanspreekt is, er een behoorlijke kans op succes. Probeer u het maar eens!

De inkomsten blijven redelijk op peil, hoewel de opbrengsten uit de boekwinkel wat lager zullen uitvallen wegens een iets dalende omzet en het wegvallen van de subsidie voor energie, die in 2024 is afgebouwd.

Voor communicatie gebruiken wij graag zoveel mogelijk de e-mail. Vooral van de oudere generatie donateurs ontbreken nogal wat e-mailadressen. Het blijkt dat heel veel van deze donateurs inmiddels toch wel een e-mailadres hebben.

Het is gemakkelijk te controleren of wij uw e-mailadres hebben. Omstreeks 20 oktober hebben wij alle donateurs met een e-mailadres een uitnodiging gestuurd voor de najaarsbijeenkomst. Als u die niet heeft ontvangen, is dit het bewijs dat wij niet over uw e-mailadres beschikken.

Zou u in dat geval een mailtje willen sturen naar: penningmeester@phg-putten.nl, zodat wij uw e-mailadres dan kunnen invoeren? Telefonisch of met WhatsApp mag ook onder telefoonnummer 06-13173005. Zo kunnen we u snel en goedkoop informeren over onze activiteiten. Alvast bedankt voor uw medewerking!

Met vriendelijk groeten,
Aart van de Mheen

van de Mheen

Grondwerken b.v.

- afvalinzameling en verwerking
- verhuur containers (afval-, opslag- en rolcontainers)
- zand-, grind-, mijnsteen- en gebroken puinhandel
- grond- en sloopwerken
- verhuur grondverzetmachines, mobiele zeef en puinbreker

Tel 0341-356050

3882 NH Putten

Stenenkamerseweg 20

info@vandemheengrondwerken.nl

www.vandemheengrondwerken.nl

WIJ MAKEN GESCHIEDENIS
Bouw jij met ons mee?

T. +31 341 353 829 E. info@jansentechniek.nl

JANSEN
TECHNIEK | CONTROL SYSTEMS

**LEER
DANS
LEEF
LACH
VOEL**

ZING MEE
*met Theater
Stroud*

www.theaterstroud.nl

GRAFVELD OP HUINERVELD

De locatie van een Merovingisch Grafveld op het Huinerveld,
opgegraven door Holwerda in 1926.

Tekst: Jan van de Kraats

Foto's/illustraties: eigen foto's/archiefbeelden

In 1926 is door professor J.H. Holwerda uit Leiden in Putten een Merovingisch grafveld onderzocht. Bij de opgraving kwamen er behalve urnen met crematieresten, ook christelijke begravingen tevoorschijn met het gezicht naar het oosten (Jeruzalem) gericht. Deze overgang maakte het tot een tamelijk unieke combinatie, waarmee men de tijd van ontstaan schatte op ruim rond het jaar 700. Voor het onderzoek werden lange sleuven gegraven van circa 4 meter breed. Er werden niet alleen 19 urnen en 107 christelijke graven gevonden, maar ook bijgiften in de vorm van aardewerk, kralen, mantelspelden, speerpunten, messen, een zwaard enzovoort.

Het grafveld was in eerste instantie ontdekt door boeren die een stuk heide van het Huinerveld wilden afplaggen en allerlei potjes vonden. Al gauw deed het nieuws de ronde en trok het schatgravers aan. Ook de meer serieuze amateurarcheoloog en kunstschilder Jo Bezaan kwam het ter ore. Hij zag als plaatsgenoot met zijn liefde voor de oudheid het grotere belang en schakelde anderen in. Zo was de voorloper van museum Nairac uit Barneveld zeer geïnteresseerd. In ruil voor geldelijke ondersteuning zou men de gevonden voorwerpen wel willen aankopen voor in het museum. Vervolgens vernam professor Holwerda vanuit de krant de ontdekking en hij ging daarop een wetenschappelijk verantwoorde opgraving doen. Ongeveer tien lokale arbeiders werden ingezet om de sleuven te graven. Een volledige blootlegging zou enorme transporten van het uitgegraven zand betekenen, dit zou in die tijd alleen met zeer hoge kosten uitvoerbaar zijn. Nu kon het zand met de schop tussen de geulen worden geworpen. Ik schreef daarnet dat professor Holwerda een wetenschappelijk verantwoord onderzoek deed, maar hij leek misschien wel veel op de schatgravers van daarvoor. Holwerda presenteerde in 1927 een artikel in het Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden geheten "Een Grafveld bij Putten" (pag. 110-124). In het artikel waarin de opgraving werd gepubliceerd ontbrak het echter aan een deugdelijke beschrijving van de locatie. Met de vaststelling dat het ongeveer een kilometer ten oosten en ongeveer halverwege de weg van Putten naar Voorthuizen lag moeten we het doen. Personen die het na konden vertellen zijn inmiddels overleden. Wel is mondeling overgeleverd dat het bij, of onder, het huidige voetbalveld van Rood-Wit aan de Batosweg moet liggen.

Het artikel van Holwerda bevatte ook een overzichtstekening van de opgraving (fig.2). Ook hier ging de wetenschap de mist in. De tekening bevat namelijk geen maataanduiding. Dat is wel heel slordig. Een timmerman zou dat beter doen. We hebben wel de beschikking over foto's die gedurende het opgraven van de sleuven zijn gemaakt, nog met zo'n ouderwetse platencamera. De afdrukken zijn bewaard gebleven in Leiden in het Rijksmuseum van Oudheden. De sleuven met verkleuringen in de ondergrond

van urn begravingen en ook menselijke skeletten zijn zichtbaar. Ook zijn op sommige foto's jalons te zien, dat zijn stokken met afwisselend witte en rode banden die ook landmeters gebruiken. Alhoewel er vroeger diverse lengtes van de banden werden gebruikt, ben ik tot de conclusie gekomen dat de banden 25 cm lang waren (fig. 3). Dit mede door te vergelijken met de lichaamslengte van op de foto aanwezige personen. Met de banden van 25 cm is de breedte van de (meeste) geulen vast te stellen op ongeveer 4 meter.

Fig. 1. Ypey schreef in 1962-1963 "Die Funde aus dem frühmittelalterlichen Graberfeld Huinerveld bei Putten im Museum Nairac in Barneveld" (Berichten Rijksdienst Oudheidkundig bodemonderzoek. 12-13, 1962-1963, p. 99-152). Op zijn zeer grove locatie tekening lijkt hij simpelweg het voetbalveld als locatie te hebben genomen.

Voor de gravers is het hiermee ook een redelijk uitvoerbare klus, zij hoeven het zand naar beide kanten zo niet meer dan ongeveer 3 meter weg te gooien op de naast liggende heide. De breedte van de hele overzichtstekening is nu vast te stellen op circa 90 meter en een hoogte van 62 meter. Een kompasroos in de hoek getekend heeft me veel hoofdbrekens gekost, waarover later meer.

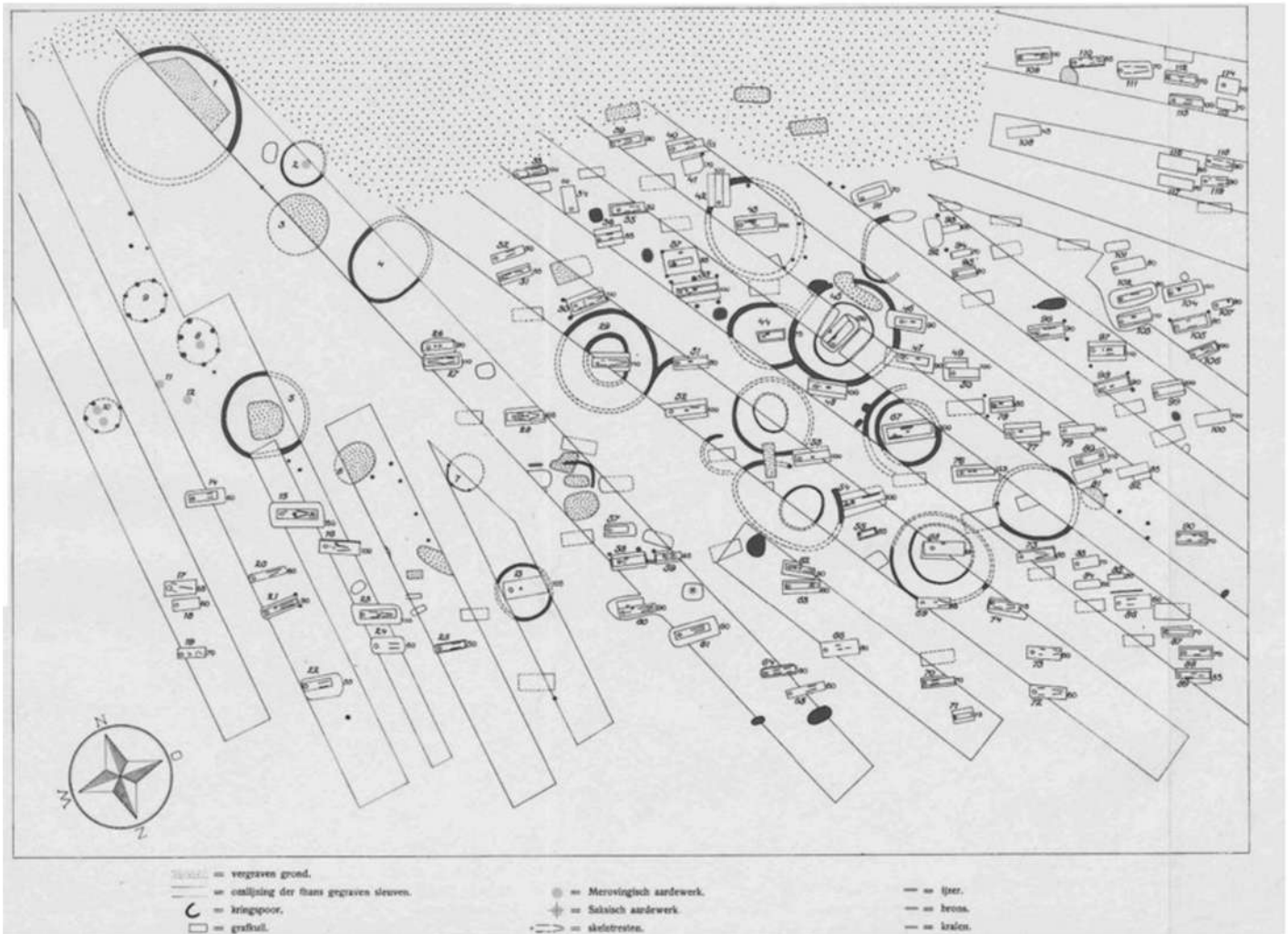

Fig. 2. De overzichtstekening van Holwerda uit 1927 met daarop de gegraven sleuven en schematisch aangegeven urnen, kringverkleuringen en oost-west georiënteerde christelijke begravingen. De afmeting is geschat op 90 bij 62 meter. Voor de kompasroos zie de tekst. Het gestippelde gebied bovenaan was al geheel verstoord door eerdere illegale opgravingen

Fig. 3. Het huizenloze zuidoostelijk einde van een sleuf. In de sleuf met zichtbare verkleuringen staat een jalon. Naast de sleuf een tentje met daarin de op leeftijd zijnde prof. Holwerda. In de uitvergroting rookt hij tevreden zijn pijpje en zijn wandelstok staat buiten de tent. Zijn brillenglazen lichten spookachtig op in het relatieve duister van de tent.

In drie opeenvolgende uitgaven van de Graver beginnend in december 2009 deed Anneke Dikken verslag over het grafveld aan de lezers van het Puttens Historisch Genootschap (PHG). Ook hier kwam de vraag naar voren waar het precies lag. Een lezer reageerde dat het grafveld zou liggen onder een parkeerterrein bij de kruising Huinerenkweg en de Kolthoornseweg. Daar stonden ook bomen op en een onderzoek bracht niets aan het licht. In 2016 benaderde PHG- lid Gerrit Buter mij met de vraag of ik dit probleem kon oplossen aan de hand van meerdere sleuvenfoto's die hij me stuurde. Op de foto's zijn soms ook boerderijtjes of arbeiderswoninkjes te zien. De gedachte was dat dit de sleutel zou kunnen zijn voor de ligging van het grafveld.

Toen kwam ik er niet snel genoeg uit, en gunde me verder niet de tijd. Gerrit Buter plaatste in de Graver van maart 2019 een oproep wie een wit boerderijtje herkende die op sommige foto's te zien was. Onlangs (september 2024) wekte onze regioarcheoloog Maarten Wispelwey bij mij de belangstelling voor het onderwerp weer op. Nu na acht weken uitproberen van mogelijke oplossingen denk ik dat ik de locatie met redelijke precisie gevonden heb. Hieronder de stappen die hiervoor nodig waren.

Fig. 4. De duidelijke aftekening van een skelet.

WAAR STONDEN DE HUIZEN?

Op zes foto's waren huizen te zien (fig. 5). In het tekenprogramma Paintshop Pro zijn de horizontale posities in pixels bepaald. Een redelijke aanname is dat dit evenredig is met de gezichtshoek gezien door de camera. Onbekende factoren zijn hierbij de vergrotingsfactor en een beginhoek (offset). Op topografische kaarten en luchtfoto's zijn, ook met het tekenprogramma, huisposities als X en Y coördinaten bepaald. Er is een kaart met een westelijk deel uit 1912 en een oostelijk deel uit 1917. De opvolger had een westelijk deel uit 1932 en een oostelijk deel uit 1931. Al snel bleek dat er in die tijd in het gebied veel werd gebouwd. Dit maakte de keuze moeilijk.

Fig. 5. Sleuffoto met enkele van de huizen uit de analyse. Huis 3 valt hier weg achter de bosjes. Huis 4 stond op de foto waarvan Gerrit Buter eerder informatie vroeg. Onder de tekst "Huis 1" zijn twee arbeiders te zien.

Bovendien gaat er ook nog een tijd overheen voordat een huis op de kaart verschijnt. Een beschikbare luchtfoto van de RAF (Royal Air Force, Engeland) uit 1945 liet nog veel meer huizen zien. Er was kennelijk een flinke bouwwoede ontstaan in die buurt. Wat wenselijk was, was een luchtfoto uit 1927. Daarop zouden waarschijnlijk ook nog graafsporen op het heideveld te zien zijn. Na enkele pogingen kwamen we in contact met een behulpzame medewerkster van het kadaster. De vroegste luchtfoto's waren in 1927 gemaakt ten behoeve van het maken van topografische kaarten. Dit leek perfect te passen bij onze zoektocht. Na wat heen en weer mailen kregen we de beschikking over een luchtfoto van het gebied. Nu konden we zien welke huizen er in die tijd stonden om mee te laten doen in de oplossing. Het zoeken naar graafsporen leverde niets op, dat was al vreemd.

Fig. 6. Geselecteerde huizen of boerderijen die vaak op de sleuffoto's te zien zijn op de luchtfoto uit 1925. Let op de naast elkaar geplakte contact afdrukken. Geheel links de weg van Putten naar Voorthuizen. Onder de Batosweg met horizontaal liggend (donker) perceel F671 op de rand van de luchtfoto. Rechts een topografische kaart uit 1932 met nog net een groen randje van perceel F671. De waaier van lijnen is een resultaat van een oplossing van onze berekeningen waar de camera stond van een sleuffoto. In de waaier een lijn vanaf de richting van de Puttermolen. Het kleine witte, iets schuine, vlak is de grafveldtekening op de juiste schaal. Hierbinnen vallen vier oplossingen, twee andere vallen er buiten.

De opgraving was zoals gezegd in 1926 gedaan. Aan de hand van een huis wat nog niet op de foto voorkwam, maar volgens het bevolkingsregister van de gemeente Putten bewoond was vanaf 16 januari 1926, kwam de conclusie dat de luchtfoto in 1925 gemaakt was in plaats van in 1927. Mogelijk zijn de foto's pas in 1927 in bulk afgeleverd bij het kadaster en houden ze daarom dit jaartal aan. De luchtfoto is vervolgens gebruikt om de X en Y coördinaten van een aantal voor de hand liggende huizen te bepalen. Overigens lijken alle originele negatieven verloren te zijn gegaan in de Tweede Wereldoorlog. Alleen naast elkaar opgeplakte contactafdrukken van filmstrips zijn bewaard gebleven (fig. 6). Zij zijn bovendien beschadigd doordat men voor het maken van kaarten overal met een scherp voorwerp doorheen gekrast en gedrukt heeft om locaties over te nemen op de te maken papieren kaart.

De data van de X- en Y-coördinaten werden in Excel gezet en formules met sinussen en cosinussen geschreven om vanuit een willekeurig gekozen camera positie de hoeken te kunnen berekenen waaronder de huizen te zien zouden zijn. Die hoeken kun je dan vergelijken met de hoeken uit de opgravingsfoto's zoals boven beschreven. Met heel lang proberen zou de oplossing zo gevonden moeten worden waarbij het verschil tussen beide groepen hoeken zo klein mogelijk is. Gelukkig heeft Excel een uitbreidings-plugin, de Solver geheten, die dit in een seconde voor je doet. De blijdschap van de eerste camera positie verdween echter net zo snel toen bleek dat de oplossing heel slecht paste wanneer de berekende hoeken als een waaier geplott (uitgetekend) werden. De keuze welke huizen mee mochten doen bleek cruciaal. De gebruikte camera was een vooroorlogse platen camera.

De platen waren 20 bij 24 cm. Na zoeken op internet naar dit soort camera's en de aanname dat er geen speciale tele- of groothoeklens gebruikt was kwam na wat rekenwerk de conclusie dat de totale beeldhoek beperkt moest zijn tot ongeveer 50 graden. Daar vielen toch nog vaak meerdere huizen in. Sommige waren achteraf gezien verscholen achter andere huizen of achter bosjes en moesten weer van de lijst worden afgevoerd. Het leerproces om tot een goede oplossing te komen heeft vele weken in beslag genomen, met steeds andere combinaties van huizen. Aanpassingen aan het Excel programma om de resultaten direct te kunnen plotten waren daarbij onontbeerlijk (fig. 6).

Als een waaier van hoeken waaronder de huizen gezien konden worden, berekend vanuit de huis posities op de luchtfoto met redelijke precisie overeen kwam met de hoeken berekend vanuit de geulfoto's, was er een duidelijk resultaat gevonden. Dit lukte prima voor 4 foto's, voor 2 andere waren er te weinig huizen te zien voor een goede oplossing. Hier konden we uit het eerdere resultaat randen van bosjes of korenakkers toevoegen om toch nog een redelijk resultaat te vinden. Behalve de huizen in de omgeving stond er op twee geulfoto's een vage schim van de Puttermolen. Eerst werd nog gedacht aan de molen de Vier Winden die toevallig ook in 1926 is afgebrand, maar die viel af. Opmerkelijk was dat de toren van Putten eerst nergens te zien was. Onafhankelijk kwamen de twee onderzoekers tot de conclusie dat er net boven "huis 9" een puntje van de toren zichtbaar was op een van de sleuffoto's'. Het heeft ook niet geholpen dat de camera zeer waarschijnlijk op een lage positie in de geulen zelf stond opgesteld. Een getrokken lijn vanaf de toren over huis 9 kwam precies in het grafveld uit en ondersteunde zo de gevonden locatie.

De zes gevonden camera posities lagen vrijwel op een schuine lijn. Het lijkt erop dat slechts vanuit twee (vrijwel) naastliggende sleuven foto's zijn gemaakt waarop huizen stonden. De plek kwam uit op een positie net ten noorden van een bosje op de eerste kadastrale kaart van 1832 genummerd als F671. Het grafveld ligt zo iets ten noordoosten van het genoemde voetbalveld. De voetballers worden dus in hun spelprestaties niet verstoord door vermeende invloed van de lang geleden overleden personen. Op recente luchtfoto's komt de oostelijke begrenzing van perceel Batosweg 13 overeen met de zuidoostelijke punt van het circa 175m brede F671 uit 1832.

Blijft de vraag welke sleuven gebruikt zijn voor de opnamen en vanuit welke plek. We hebben de afmeting van de tekening vastgesteld op 62 bij 90 meter. Kunnen we de verkleuringen in de ondergrond van de geulfoto's terug vinden op de grafveld tekening? Ook hier lijkt de tekening niet volledig. Er zijn foto's van de geulen met scherpe hoeken die niet te plaatsen zijn op de tekening. Het zou kunnen dat de tekening ergens halverwege het proces is gemaakt, of gewoon niet volledig is bijgewerkt.

KOMPASRICHTING

Dan is er nog de vraag of de tekening gedraaid moet worden. Uit de geul foto's kon met enige fantasie opgemaakt worden waar die geul op de tekening stond. In de lange diagonale geul met urn nr. 2 zijn de foto's C1298 en C1952 gemaakt. In de iets minder lange geul oostwaarts met ring nr 29 foto C1272. Deze twee geulen maken een duidelijke hoek met elkaar op de tekening en dat is te zien aan de huizen aan de einder. Op de plattegrond getrokken lijnen vanaf die huizen tot over de geulen op de tekening bleek dat na het snijpunt er een prima samenvallend mogelijk was (fig. 7).

Fig. 7. Draaiing van de grafveld tekening zodat de lijnen vanaf Huis 2 en 4 over de besproken geulen lopen. Wat betreft de onderlinge hoeken van de geulen lijkt de tekening van Holwerda goed te kloppen. Merk op dat zo 4 van de 6 camera posities binnen de tekening vallen. De andere twee foto's bevatten weinig huizen en leveren daardoor een minder precies resultaat.

De tekening moest dan wel 7 graden met de klok mee gedraaid worden. De kompasroos op de tekening wijst dan 13 graden links van het noorden. Verwarring alom. De originele tekening was niet op het noorden gericht, maar moest 7 graden gedraaid worden. Het noorden wordt dan niet door de kompasroos aangewezen. De oplossing lag uiteindelijk in het feit dat het magnetische noorden en het geografische noorden (evenwijdig aan de aardas) niet in dezelfde richting wijzen. Bovendien wandelt het magnetische noorden in de loop van de tijd heen en weer door veranderingen van de magmastroom in het binnenste van de aarde. In een tabel van het KNMI kon afgelezen worden dat in 1926 de kompasrichting 10.25 graden links van het noorden wees. Waarschijnlijk heeft men de waarde van 13 graden van enige tijd daarvoor (1909) gebruikt. Waarom niet een noordpijl gericht op het geografische noorden op de tekening is gezet is een raadsel. Maar als zelfs een eenvoudige maataanduiding ontbreekt verbaast dat wellicht niet.

Op een RAF foto uit 1945, dus bijna 20 jaar later, lijkt in het gebied na 1926 toen Holwerda al lang weg was nog flink gegraven te zijn. Niet dat er een bepaalde geulen structuur is te zien, maar het oostelijke deel wat dan nog heide is ziet er pokdalig uit (fig. 8 en 9). Net een maanlandschap met kraters. Het lijkt erop dat de Puttense arbeiders in de crisis jaren geprobeerd hebben wat bij te verdienen.

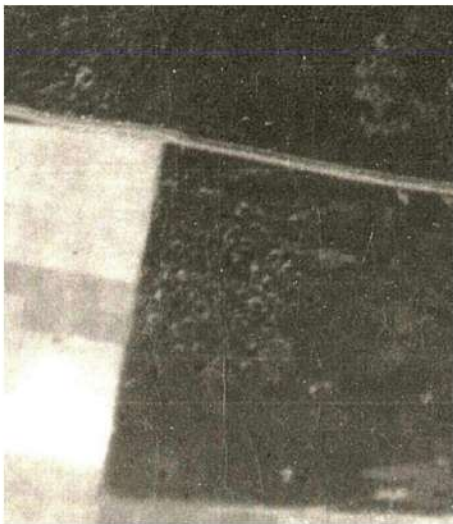

Fig. 8. Links een RAF luchtfoto uit 1945 met in het midden een krater landschap precies op de plek waar het grafveld ligt.

Fig. 9. Rechts dezelfde foto iets naar het oosten waar dan nog recent gegraven is. it 1945

SCHEDDEL BUITEN DE KIST

Een vreemde zaak was de vondst in 1926 van een begraven lijk met een schedel die buiten de kist was geplaatst. Onlangs zag ik documentaire over archeologie op de BBC waarin ook in Engeland regelmatig schedels werden gevonden die bij de voeten waren geplaatst. Vermeld werd dat zo iets ook in Duitsland niet ongewoon is. Men zoekt nog steeds naar een verklaring voor dit soort uitingen. Hadden de overledenen iets op hun kerfstok?

LOCATIE NU

Het grafveld komt zo net uit ten zuiden van het eerder genoemde parkeerterrein aan de Kolthoornseweg vlak bij de kruising met de Huinerenkweg en ten noordoosten van het grote voetbalveld (fig. 10). De hoekpunten van het uiteindelijk gedraaide vierkant vind ik op: noordwest 52.2307 5.6193 en zuidoost 52.2300 5.6206. Een iets ruimer gebied, vooral naar het zuidoosten is aan te bevelen om rekening te houden met meetfouten. Op een topografische kaart van 1995 is het gebied nog geheel onbebouwd, maar in werkelijkheid staat het op een luchtfoto van 1974 al vol met stacaravans, de meeste behorende onder Batosweg 11.

Fig. 10. Resultaat op een recente luchtfoto. Onder de Batosweg met de twee voetbalvelden. De waaier (resultaat van foto 1298) eindigt op de locatie van het grafveld. Hier net boven ligt de parkeerplaats met bomen waar niets gevonden werd. Twee minder nauwkeurig te bepalen camera posities vallen er buiten, als we mogen aannemen dat alle foto's vanuit de geulen zijn genomen.

KRUIWAGEN MET POTJES

Ik las in een tijdschrift Westerheem uit 1966 over de teloorgang van urnenvelden rond 1900 in Limburg. *...Waren ergens grafheuveltjes ontdekt, dan was het voor de bewoners van de streek vaak een sport om zo veel mogelijk potjes op te graven. Bekend is dat talloze urnen per kruitwagen naar Aken werden gebracht, om daar te worden verkocht. Een vindingrijke schatgraver bood per advertentie vier vleesetende plantjes (zonnedaauw) aan met als bloempot een twee duizend jaar oude Germaanse as urn, voor de somma van een gulden....*

TOT SLOT

We hebben naar beste weten de precieze locatie van het grafveld bepaald. Proefsleuven zouden dit aan kunnen tonen. Ik weet alleen niet of dit reëel is met de huidige bebouwing met recreatie woningen, al zijn het misschien nog stacaravans. Bovendien weten we niet wat er nog te vinden is tussen de sleuven van 1926. Alhoewel er met moderne technieken misschien betere analyses zouden kunnen worden gedaan. Het lijkt verstandig het terrein aan te merken als archeologisch terrein met hoge verwachtingswaarde zodat er in de toekomst mogelijk opnieuw onderzoek kan worden verricht. Dan is er nog een kleine hoop dat er als bewijs misschien ooit nog een luchtfoto opduikt van kort na de opgraving. In de genoemde artikelen in de Graver is meer ingegaan op de vondsten. Enkele zijn terecht gekomen in het gemeentehuis van Putten. Een groter deel in museum Nairac in Barneveld. Bezaan heeft kennelijk een deel van de verzameling gebruikt om uit te delen aan zijn vriendenkring. Misschien ook als ruilmiddel. Zelfs van Holwerda is bekend dat hij dit soms deed. De overige vondsten van Bezaan kwamen in 1962 in het eerder genoemde Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Zie voor alle details een artikel "De metaalvondsten uit het Merovingische grafveld te Putten" wat u op internet kunt vinden. Van de Bezaan verzameling zijn er via een omweg stukken terecht gekomen bij de heer Huwyler te Basel. Die zijn rond 2008 geschonken aan het museum de Tien Malen in Putten waar u ze kunt bewonderen.

DANKWOORD

Als eerste wil ik Luc Amkreutz en Robbert Jan Looman van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden bedanken voor betere scans van de foto's van de opgraving. Ook dank aan mevr. Van der Gaag van het kadaster voor het opzoeken van de oude luchtfoto van het gebied. Als laatste wil ik Regio archeoloog Maarten Wispelwey hartelijk danken voor zijn medewerking en het meedenken.

Ter afsluiting enkele van de vondsten uit de eerder genoemde artikelen.

Een speerpunt

Dit bleef over van een zwaard

Gespplaat

Ijzeren schildknop

Bronzen gesp versierd met bebaarde kop

Bolle kookpot

Bronzen armband

Bronzen beslagstuk

Aardewerken bolle pot

Een foto uit 1926 met een vers gevonden urn nog in de sleuf. Ingedrukte versieringsbanden zijn zichtbaar.

Foto uit 1926 met diverse aardewerken voorwerpen uit het Grafveld.

DE VOLGENDE ONDERNEMERS UIT PUTTEN ZIJN OOK

Vrienden

VAN DE MARIAHOEVE EN DE TIEN MALEN

GARAGEBEDRIJF
v. VEENHUISEN

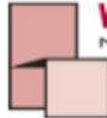

ASSURANTIEKANTOOR
Van de Mheen

Sinds 1996

van de Mheen
Grondwerken b.v.

VAN DEN HOORN
MEUBELN

VAN GANSWIJK
BAUW- EN RECHTSADVIES

MEILING
SINDS 1928

van de Brug
INT. TANKTRANSPORT BV

Leuck
voor jou

GV fiscale en
administratieve
dienstverlening

GULIKER'S
GAS- EN OLIEHANDEL BV

De Ontzorggerij

ROORDINK | ARCHITECTEN BNA
WWW.ROORDINKARCHITECTEN.NL

BOOM FINE FOOD

concerned
de weg vooruit

Groenedaken.net
Dé groendak webwinkel

Kuiper & Van 't Spijker
NOTARISKANTOOR

mbm
Ondernemers met me...

I&S Vastgoed

J. TIMMER

MEGADUK
GRAFISCHE DRUKMAKERS

VAN WINCOOP
RIETDEKKERS
Use dak, onze zorg ...sinds 1979

Colofon

**De Graver is een uitgave van het
Puttens Historisch Genootschap**

Redactie

Bert Klompenhouwer
Bertha van Renselaar
Monique Met
Marja van de Klok - Schipper
Jibbe van Bekkum
Marieke Grift

Druk

Nummer 4 - Jaargang 35 - December 2025

Contactgegevens

Redactie "De Graver"
graver@phg-putten.nl
www.phg-putten.nl

Drukkerij

Calumma, Ermelo

Met dank aan

De Vrienden van de Stichting & alle donateurs en sponsors

PHG-bestuur:

Jan van den Hoorn - voorzitter
Johan Grift - vicevoorzitter
Marja van de Klok-Schipper - secretaris
Aart van de Mheen - penningmeester
Peter Vink - bestuurslid
Henk van der Zwaag - bestuurslid

Voor de contactpersonen van de diverse werkverbanden vallend onder het PHG-bestuur verwijzen we graag naar de website van het PHG (phg-putten.nl).

De Graver wordt vier keer per jaar verspreid onder donateurs en vrienden van het Puttens Historisch Genootschap.

Heeft u kopij, vragen of opmerkingen voor De Graver?

Neem dan contact op met de redactie via graver@phg-putten.nl.
De deadline voor het aanleveren van kopij voor de editie maart 2026 is **dinsdag 13 januari 2026**.

Voor vragen aan het bestuur van het Puttens Historisch Genootschap en de beide musea De Tien Malen en de Mariahoeve kunt u contact opnemen met de secretaris:
secretaris@phg-putten.nl

Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan de ledenadministratie, Teun van Unen:
Tel. 06 - 535 209 72, of stuur een mail naar
relatiebeheer@phg.conscribo.nl

Indien er klachten zijn over bezorging kunt u contact opnemen met de redactie via:
graver@phg-putten.nl

Als donateur van het PHG ondersteunt u onze doelstellingen en ontvangt u ons kwartaalblad De Graver met informatie over onze werkzaamheden. Ook heeft u gratis toegang tot Museumboerderij Mariahoeve en Museum De Tien Malen.

Minimumbedrag voor toegezegde donaties is € 20,00 per jaar en wordt per kalenderjaar verlengd.
Het RSIN nummer van het PHG is 805823724.
Het PHG is een stichting met een culturele ANBI status.
Opzegging dient vóór 1 december (donateur voor het komende jaar) te geschieden aan relatiebeheer of de penningmeester:
penningmeester@phg-putten.nl

Betalingen kunnen gedaan worden naar:
IBAN: NL94RABO 0384 1229 22
BIC: RABONL2U
KvK St. reg.nr. 410 358 22

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen af te wijzen, in te korten of te wijzigen. Uiteraard altijd in overleg met de schrijver. Foto's moeten digitaal worden aangeleverd in min. 300dpi.

De in dit blad opgenomen artikelen geven niet noodzakelijkerwijs de mening van het bestuur en/of de redactie weer. Hieraan kunnen geen rechten worden ontleend en hier kan het bestuur of de redactie niet aansprakelijk voor worden gesteld.

© 2025 Puttens Historisch Genootschap

